

Podkarpatská Rus

Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi

3|2020

Antonín Moťovič, autor knihy *Za našimi zády tekla řeka Dněstr* posílá videopozdrav | Bojovník od Dukly Josef Müller slaví v Izraeli sté narozeniny | O Rusínech v hokeji, pokračování seriálu Vladimíra Zápotockého | Nad novými i staršími knihami | Rodný kraj: Pedagog, muzikant a historik Michail Almási

Povzbuzení v nelehké době

Všichni to víme, od jara jsme se neposunuli blíž k naději, že pandemie brzy skončí. Spíše naopak. Místo plánů a potěšení z kulturních i jiných zážitků se bojíme o zdraví své i svých blízkých a nosíme roušky. Na to, aby poslední věta úvodního sloupku minulého čísla, že „vše se v lepší obrací“, došla naplnění, si ještě budeme muset počkat. Věřme, že se dočkáme ve zdraví.

Také jsme museli odložit nebo zrušit několik našich projektů. Mimo jiné - stanovili jsme nový termín pro prezentaci naší nové publikace, paměti lékaře Antonína Moťoviče *Za našimi zády tekla řeka Dněstr*, ale znovu z ní sešlo. Už podruhé. Izrael, kde pan doktor žije, i Česko jsou - aspoň ve chvíli uzávěrky tohoto čísla - státy s vysokými čísly nakažených koronavirem, cestování je silně omezeno. Pan doktor byl tak laskav, že nahrál pro naše čtenáře pozdrav; text otiskujeme, videonahrávku najdete na našem webu. Pozdravil nás vřele, upřímně a pěkně. Díky za to! Knižka vyšla, zájemci si o ni můžou napsat na adresu Společnosti.

Na začátku podzimu jsme stihli (kupodivu, přesně podle pozvánky publikované v minulém čísle PR!) v Domě národnostních menšin uspořádat promítání dokumentárního filmu *Před sto lety spolu*; v tamní galerii byla po dva týdny k vidění výstava o Podkarpatské Rusi, kterou připravil a v besedě pak také vystoupil historik z Národního muzea. Zúčastnili jsme se i vernisáže výstavy fotografií Stanislavy Perlinové, kterou autorka nazvala *Podkarpatská Rus - země blízka i daleká*. O těchto akcích - patrně v letošním roce posledních - se dočtete na stránkách našeho časopisu.

V tomto čísle jsme připravili několik pamětnických textů věnovaných (nejen) rusínským významným osobnostem, jejichž výročí či odchod z tohoto světa jsme si v letošním roce připomněli. Tentokrát se toho sešlo více, věříme, že inspirativní život a práce zajímavých lidí vás v nelehkých časech povzbudí.

Povzbuzení potřebujeme všichni.

AGATA PILÁTOVÁ

Foto Radim Perlin

Na vernisáži výstavy fotografií Stanislavy Perlinové *Podkarpatská Rus - země blízka i daleká* v lánském Muzeu T. G. Masaryka jsme se 18. září sešli, jak doba káže, v rouškách, a pokud to šlo, i v patřičných odstupech mezi sedadly. Nálada však byla dobrá, snímky se líbily.

Pozdrav z karantény

Následující text má dvě podoby: textovou, kterou zde publikujeme, a audiovizuální. Videopozdrav Antonína Moťoviče najdete na webových stránkách naší Společnosti (www.podkarpatskarus.cz). Pan doktor jej natočil pro ty, kdo by přišli na prezentaci jeho knihy i pro všechny ostatní, kdo mají zájem o jeho životní osudy a čerstvě vydanou knihu. Kulturní podeučer jsme plánovali původně na letošní jaro, pak na říjen, ale zatím to ze známých důvodů nevyšlo. Budeme rádi, když si paměti pana doktora opatříte a přečtete, stojí určitě za to.

Milí přátelé! Moc jsme se těšili, celá moje rodina i já, na setkání s vámi. Na původní termín prezentace knihy jsme už měli letenky i rezervace v hotelu, ale jak víme, koronavirus všechno zkazil. Očekávali jsme spolu s vámi nový termín, ale ani ten nelze uskutečnit. A tak mi nezbyvá nic jiného, než touto cestou vám poděkovat za vydání knihy a za eventuální zájem o její přečtení. Chtěl jsem vám taky říci osobně, že i sedmdesát pět let poté, co jsem tu krásnou malou zemi, kde jsem se narodil a prožil dětská a dvě jinošská léta, opustil, ji měl vždycky rád, hlásil se k ní a mluvil její řečí - rusínštinou. Dnes si už netroufám tuto řeč použít, i když by se mi to někdy hodilo, například ve styku s přistěhovanci z Podkarpatské Rusi, kterých zde v Izraeli není málo. Moje největší překvapení bylo, když jsem uslyšel, jak celé rodiny i s dětmi mluví i tady „po našemu“ - rusínsky. Kdybych se ale teď pustil do rusínštiny, určitě by to byla zkomolenina češtiny, ruštiny a ukrajinštiny. Ale rusínské národní písně jsem dosud nezapomněl. Někdy, hlavně pod sprchou, si začínám zpívat

Verchovino, svitku ty náš, hej jak u tebe tut mila... nebo

Oj, ty divčyno zaručenaja, čomu ty smutna, neveselaja, nebo

Siv vorobčik zadumavsja, što jomu robyty, jak by totu douhu ľutu zimu perežyty...

Ano, do 14. března 1939 jsme taky zpívali podkarpatoruskou hymnu

Podkarpatskyje Rusyny ostavte hlubokij son, a pak dne 15. března roku 1939 tu ukrajinskou, když byla vyhlášen jeden den trvající stát - Karpatská Ukrajina. Prožili jsme ten den s hymnou
Šče ne vmerla Ukrajiny ni slava, ni voľa... Dušu j tilo my položym za našu svobodu. I pokažem, ščo my, bratťja, kozačkoho rodu.

Mám se chlubit dál? Mladého lékaře, který se narodil v Buštině a oženil se s dívkou z Chustu, jsem přijal na své oddělení. Prodělal tam celou specializaci dětské chirurgie včetně atestace. Seděl jsem léta v komisi ministerstva zdravotnictví pro nostrifikaci lékařských diplomů z ciziny a lékařům z Podkarpatské Rusi jsem pomohl, kde jsem jenom mohl, nebo kde bylo nutné.

Pokračování na straně 3

Fedor Vico znovu před kamerou

Tvorbu výtvarníka a významného karikaturisty Fedora Vica známe ze stránek našeho časopisu i z jiných periodik u nás, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi. Autor za ni po právu získal i několik cen. Fedor Vico se taky vždycky hrdě hlásí k rusínské národnosti. Angažuje se v rusínských organizacích a spolcích, a Rusíni jsou i hlavním tématem jeho karikatur. Jejich popisky jsou samozřejmě většinou v rusínštině. Teď aktuálně je k vidění výstava Vicoových kreseb s názvem *Ilko Sova z Bajusova ve Slovenském národním muzeu – Muzeu rusínské kultury v Prešově*.

Dá se říct, že doma je i před kamerou. V dokumentech Marka Škopa *Osaděné* a *Ině suety* vystupoval sám za sebe, v menší roli se po boku mnoha hvězd slovenského filmu mihl v televizním snímku *Albert, Albert*, a můžeme ho vidět i novém filmu rodiny Staviarských *Loli paradička*.

A je to opravdu radost. Vico tu ztvárňuje recepčního v jednom zapadlém hotelu, kam přijedou přespat hlavní hrdinové filmu. Je vidět, že si roli opravdu užívá. Nepřehrává, když dvojici radí, aby si vzala společný pokoj, je naprosto přirozený a neodolatelný. A ovšem dosáhne svého.

Scénář mu předepsal sedět za recepčním pultem, i tak ale hraje tělem (vlastně tou půlkou těla, která je vidět) a očima. A skvěle. Je radost vidět rusínského aktivistu a kreslíře v poněkud jiné situaci, než jsme u něj zvyklí. Výtečně samozřejmě zvládá i šarišské nářečí, které důvěrně zná.

Film *Loli paradička* je natočen celý v nářečí. Pro českého diváka se tím stává tak tro-

Foto: Staviarsky production s.r.o.

chu exotickým, i když je opatřen titulky. Každopádně je to snímek upřímný, natočený s minimálním rozpočtem. Hlavními postavami jsou Veronka a Milan, mladičká Romka a jarmareční prodáváč, kteří se i přes mnohé obtíže postupně sblíží. Do jejich stále více přátelského vztahu mluví přátelé i matka hlavního hrdiny. Ve filmu se vystřídá mnoho vizuálně zajímavých prostředí, a autenticky jsou vykresleny atmosféry jarmarků a poutí.

Představitel Milana, rovněž Rusín Michal Ilkanin, byl v době natáčení členem souboru prešovského Divadla Alexandra Duchnoviče. Známe ho i z Rusínského magazínu veřejnoprávní Slovenské televize. V jednom z rozhovorů se nechal slyšet, že šariština mu jako Rusínovi potíže nedělala. Jak řekl, roli Milana svoji hereckou kariéru uzavřel. Alespoň prozatím. Nechtěl už totiž denně dojíždět do Prešova ze Svidníku, kde žije. Mimochodem – v Divadle Alexandra Duchnoviče strávil víc než deset let.

Rusínem je i Vasil Rusiňák, který ve snímku hraje trhovce z bývalé Jugoslávie Rojiče. A, jak jinak, je členem hereckého souboru Divadla Alexandra Duchnoviče v Prešově.

Stejně jako další herec z filmu *Loli paradička*, Laco Ladomirjak, který je navíc zpěvákem rusínské kapely RuSnack's. Ta vedle vlastní tvorby modernizuje tradiční rusínské písně.

Rusínská stopa ve filmu *Loli paradička* (což je romsky červené jablíčko) je tedy více než silná, a to nejen díky Fedoru Vicovi, Michalu Ilkaninovi, Vasilu Rusiňákovi a Ladislavu Ladomirjakovi. Inu – Rusíni se uplatní všude.

A ještě jedna zajímavost. *Loli paradička* se natáčela mimo jiné v Sabinově. Ano, v tom Sabinově, kde je ono slavné korzo z filmu *Obchod na korze*. Ve filmu si tak zahrálo znovu po pětapadesáti letech.

TOMÁŠ PILÁT

Jubilejní putování po Užhorodě

Přesně rok poté, kdy se v Užhorodě (a též den také v Bratislavě) konala vzpomínková slavnost k výročí připojení Podkarpatské Rusi k Československé republice – letos 10. září, jsme se sešli v Domě národnostních menšin na promítání dokumentárního filmu o této události. Přišlo dost zájemců, i když koronavirová krize stále trvá, ale virus ještě nebyl tak zdivočele agresivní jako o pár dní později. NA programu setkání byla i prohlídka výstavy *Podkarpatská Rus jako součást našich dějin* instalovaná v galerii DNM, která trvala po dva zářijové týdny.

Dokumentární snímek autorů Erika Lukase a Tomáše Saice *Před sto lety spolu* je milým svědectvím o příjemných hodinách, o pohodě a upřímném zaujetí (v neposlední řadě i o dobrém počasí), které vládly v Užhorodě kolem zmíněného výročí. Účastníky slavnosti i aktéry filmu se stala skupina členů Masarykova demokratického hnutí a SPPR, kteří přijeli do Užhorodu právě k této příležitosti. Dokument zaznamenává shromáždění u Masarykova pomníku, projevy, kladení věnců zástupci zúčastněných organizací, připomínku spolutvůrce česko-

Foto Jan Čopík

slovenského státu – Milana Rastislava Štefánika, jehož plastika je umístěna kousek od Masaryka. Je přitom významné, že slavnosti u Masarykovy busty se účastnili vedle zástupců konzulátu ČR také představitelé vedení města.

Snímek právem věnuje značnou pozornost také aktivitám Ivana Latka, předsedy užhorodského Klubu TGM, z nichž některé vyvrcholily právě v oněch dnech; např. odhalení pamětní desky Ivanu Olbrachtovi i dalším. Záběry ze slavnosti, z procházky městem i z přátelského posezení v restauraci vypovídají o příjemně neformální, při-

tom slavnostní atmosféře. K nejcennějším momentům filmu však podle mě patří malá, zato působivá srovnání, která autoři vytvořili z konfrontací dobových historických fotografií se současnými záběry zajímavých užhorodských budov a lokalit. Kamera Tomáše Saice vede diváka od jedné pozoruhodné stavby z první republiky ke druhé, upozorňuje na stavitelské pozoruhodnosti i dnešní stav. Snímek trvá půlhodinu, nicméně dokázal i na nevelkém prostoru zachytit a vyjádřit důležité věci.

Program pokračoval besedou s historikem Ondřejem Štěpánkem, autorem výstavy v galerii DNM a prohlídkou expozice. Diskuse evokovala např. trvající problémy s (ne)uznáním rusínské národnosti na Ukrajině, či s užíváním slov „Rusín“ a „rusínský“ na Podkarpátí v kontextu oficiálních akcí. Výstava, která byla loni instalovaná v Národním památníku na Vítkově (při té příležitosti jsme o ní v PR psali) a přenesena do Domu národnostních menšin, je rozsahem nevelkou, leč hutnou výpovědí o společných dějinách.

ap

Pozdrav z karantény

Dokončení ze strany 1

Ale dost o Podkarpatské Rusi, v mé knize toho o ní najdete dost.

Naštěstí existovalo Československo, můj opravdový staronový domov. Nehledě na politické změny a ztráty téměř celé širší rodiny jsem se tam dostal opravdu daleko a po celý pozdější život litoval, že jsem tam už nemohl žít dál. Využil jsem možnosti odejít na místo, kde jsem mohl začít nový život. Ale čeština byla jediná řeč, která zněla u nás doma až do úmrtí manželky před pěti lety. České knihy, a hlavně po sametové revoluci časté a dlouhé pobyty v Praze, léta odebrání časopisů EPOCHY a HISTORY, křížovky a český internet – vše to mi pomohlo a pomáhá zachovat češtinu na patřičné úrovni. Napsání knihy je toho svědectvím. Zda ta úroveň je taková nebo onaká – to máte možnost posoudit sami.

Ten, kdo ji bude číst, se doví, co se v mém životě událo. Někteří lidé, kteří knihu už četli, se shodují, že těch skoro čtyřiaředesát let, jsem nepromarnil jen tak.

Jsem si ale vědom toho, že chce-li někdo pojímat knihu jako životopis, pak nenajde důležitou kapitolu: příchod a nový život v Izraeli. Pokusím se vylíčit alespoň začátky, pozdější chod života už tak zajímavý není a sem tam jsem něco v knize o tom napsal.

V roce 1965, v době našeho příchodu, byl stát Izrael všehovšudy sedmnáct let starý. Do té doby stačil prožít dvě války. V roce 1948, po vyhlášení státu, to byla válka proti všem sousedním arabským státům (mimochodem vítězná i díky českým zbraním, což zde nikdy nezapomněli), v roce 1967 pak takzvaná Šestidenní válka proti Egyptu, Jordánsku a Sýrii. Mezitím jsme museli přijmout statisíce přistěhovalců (většina přeživších koncentra-

ních táborů, demobilizovaní vojáci z armád bojujících proti nacistům, a hlavně masy Židů z nových socialistických a arabských států). To vše do bídného a zbídačeného státečku. Do státu, který byl znám hlavně jako pěstitel a vývozce pomerančů. Navíc, ekonomika státu v té době byla na mizině, v hluboké krizi, regresi. A do tohoto státu, který ještě stále slízával rány dvou válek místních i té velké dvacet let předtím. Svízele nového imigranta pocítuje každý, kdo opustil domov. A v mém případě navíc v situaci, kdy celý majetek pětičlenné rodiny čítal jeden FIAT 600 a tři prázdné kufry (naštěstí původní obsah stačil na obstarání potravy při měsíčním putování po Evropě).

Veškerá naše činnost od prvního dne směřovala k tomu, abychom se spoléhali jen na sebe a co nejdříve si našli práci. (Ano, tu jsme si museli najít, a ne – jak bylo zvykem ve starém domově – čekat na přidělení od nějakého úřadu). A první věc byla najít pro starší dceru Ivanču školu a zapsat ji do páté třídy, kam by teď měla chodit v Praze. Mladší Zuzka ještě nebyla školou povinná. Já jsem hlavně potřeboval práci. A tak jsem zmobilizoval bratra, švagrovou a švagra a začal navštěvovat nemocnici za nemocnicí. Do té doby jsem si ani neuvědomoval, že jsem vlastně neměl žádný doklad o tom, že jsem lékař, atestovaný všeobecný a dětský chirurg. Byli jsme totiž striktně upozorněni, abychom nebrali s sebou žádný doklad, který by mohl při případné hraniční kontrole prozradit, že máme nějaké zaječí úmysly. Doktorský diplom a atestační vysvědčení na dovolenou k moři v Jugoslávii? Uplynula nějaká doba, než jsem přes ministerstvo zahraničních věcí Izraele dostal doklad z izraelského vyslanectví v Praze – lejesto s potvrzením, kým a čím jsem byl v Československé socialistické republice. Tyto doklady jsem totiž nechal u maminky v té době ještě bydlící v Praze.

Foto archiv

Antonín Mořovič

A na závěr: dne 6. září 1965 jsme se narodili v Benátkách v Itálii, 9. září se vylodili v Haifě v Izraeli. A už 1. října 1965 jsem nastoupil práci v nemocnici v Kfar Sabě. Bez znalosti jazyka země, ale s uměním držet skalpel v ruce. A ještě něco: naštěstí jsem mohl volně komunikovat s pacienty i spolupracovníky v osmi jazycích (dva další jsem si osvojl později a ve dvou dalších jsem nemohl být prodán). V Izraeli žili už tehdy přistěhovalci z desítek států ze všech končin světa, v nouzi se vždy našel nějaký inteligent, který mi přispěchal na pomoc.

A ještě závěr k závěru: Tento videopozdrav jsem natočil místo osobního setkání s vámi, s lidmi, kterých si vážím. Čtení knihy mnohým určitě osvěží paměť na starou a nádhernou vlast. Já na tuto vlast nikdy nezapomněl a jsem přesvědčen, že mnozí z vás najdou v knize i něco nového a podstatného. Škoda, že ta pandemie mi znemožnila osobní setkání.

Přeji všem hlavně zdraví a aby nás ten koronavirus konečně opustil.

ANTONÍN MOŘOVIČ

Sté narozeniny Josefa Müllera

Josef Müller – jméno prakticky všem neznámé. Přesto si tento člověk zaslouží, aby mu byly věnovány následující řádky, a to nejen z důvodu jeho jubilejních stých narozenin. Josef Müller žije po celý svůj život ve stínu jiných válečných veteránů žijící v Česku, kde jim je věnována pozornost ze strany státu i veřejnosti. V některých případech jsou to veteráni, o jejichž válečných zásluhách by se dokonce dalo polemizovat. Zásluhy Josefa Müllera jsou přitom nepochybnitelné. Je nositelem vysokých válečných vyznamenání – dvou Československých válečných křížů 1939 i medaile Za chrabrost před nepřitelem.

Josef Müller je původem z Podkarpatské Rusi – narodil se v Čopu 18. října 1920 do židovské rodiny. Jeho další osud poznamenal právě původ, kvůli kterému musel začátkem druhé světové války nastoupit službu v maďarské pracovní jednotce. Absolvoval výcvik a později ho společně s dalšími poslali na východní frontu. Jen s tím rozdílem oproti vojákům, kteří tam bojovali, že místo pušky dostal lopatu a krumpáč. Musel pracovat v těžkých mrazech, v nevyhovujících hygienických podmínkách pod dohledem maďarských dozorců, kteří neváhali a příslušníky pracovní jednotky

Foto archiv

fyzicky mučili a ponižovali. Müller si tehdy prošel kapitolou holocaustu, o které se dodnes nemluví.

Po porážce jednotek Osy u Stalingradu se karta obrátila k lepšímu. Müllerovi se podařilo společně s jedním dalším Čechoslovákem původem z Čopu utéct, přeplavat řeku Don a dostat se k jednotkám Rudé armády. Zde se

na oba mladíky usmálo štěstí: díky židovskému původu sovětského důstojníka získali propustku a mohli se volně pohybovat po území Sovětského svazu. Několik týdnů poté se dozvěděli o existenci československé jednotky, která už prošla bojem u Sokolova a nyní se formovala v Novochoopersku. V květnu 1943 se Josef oficiálně stal československým vojákem, a to i přesto, že neuměl jediné slovo česky. Jazyk se brzy naučil, získal hodnost svobodníka, desátníka i četaře. Vyznamenal se hned ve svém prvním boji o Kyjev, kdy jako mířič minometu úspěšně zasáhl nepřátelské postavení. Později přišly další těžké boje – o Bílou Cerekev, Buzovku a další místa Pravobřežní Ukrajiny. Na jaře 1944 se původně 1. československá samostatná brigáda rozrostla na celý armádní sbor.

Další těžké boje probíhaly na Dukle a na východním Slovensku. V jednom ze střetů s nepřitelem byl Josef Müller 12. února 1945 raněn. Byl stažen z první linie a několik týdnů se léčil v nemocnicích. Mezitím se v Popradu oženil s Židovkou původem z Karlových Varů. Konec války ho zastihl jako velitele obrněného vozu, se kterým se zúčastnil i známého slavnostního pochodu osvobozenou Prahou v květnu 1945.

Pokračování na straně 6

Objevy kreativní fotografky

(Z úvodního slova na vernisáži výstavy 18. 9. 2020)

Nevím, jak to Stáňa Perlinová dělá, že její fotografie, přesněji fotografické cykly jsou působivé a živé i po mnoha letech. Přitom témata i fotky často stárnou, o stylu a módě nemluvě. Co je „in“ dnes, bývá často hodně vzdáleno od včerejších námětů i způsobu zachycení.

Foto Stanislava Perlinová

pokořivé rozvlnění i důstojný klid, někdy tajemství, vždycky duši. Utkvěla mi v paměti fotografie bílé zakřivené cesty mezi kopci. Nevíme, kam vede, ale určitě má cíl. Autorka osvědčila citlivost a empatii nejen ke krajině podkarpatské, ale i jiné, třeba v amerických národních parcích či doma v Česku.

Něco podobného platí taky pro portréty. Jdou pod povrch lidí, nejsou to líbivé momentky, ale svědectví o hloubce osobnosti. Což – a opět připomínám jiný než podkarpatský cyklus – je patrné, i na těch, na nichž zachytila Olbrama Zoubka, Václava Havla, Jiřího Stránského... Podkarpatské obyvatele fotila někdy na konci devadesátých let, a pořád nás oslovují.

Ráda bych autorce poděkovala za to, že vytvořila tento cyklus. Děkuji za sebe i za jiné, kdo máme v této zemi kořeny, a vůbec za ty, kteří ji mají rádi.

Ostatně, vztah Čechů k Podkarpatsku i vzájemné vazby se potvrdily i v loňském roce, kdy jsme si připomínali sté výročí spojení s Československem. Hodně se na to téma vzpomínalo, psalo, jednalo na odborných konferencích. Naše propojení trvalo jen dvacet let, ale zůstaly po něm trvalé plody. Projevily se v rozvoji Podkarpatské Rusi za první republiky, znamenaly však pozitivita i pro české prostředí. Připomenu jen jeden moment: četné inspirativní podněty, jež toto spříznění přineslo a stále přináší českým umělcům – spisovatelům, výtvarníkům, filmařům, fotografům. Dokladem toho jsou i snímky Stáňa Perlinové.

Jejímu cyklu z podkarpatského regionu lze přiřadit různé přívlastky – jsou to snímky sociální, dokumentární, cestopisné. Já si myslím, že jsou především – hluboce lidské.

AGÁTA PILÁTOVA

Země blízká i daleká v lánském muzeu

Příjemné prostředí Muzea T. G. Masaryka v Lánech hostí až do listopadu 2020 komorní výstavu Stanislavy Perlinové nazvanou *Podkarpatská Rus - země blízká i daleká*. Autorka je původním povoláním učitelka, nyní pracovníce Policie ČR, ale její „amatérská“ tvorba se vyrovná profesionální. Letos oslavila šedesátku. Kolekce vznikla sice před řadou let, ale je stále stejně působivá. Svědčil o tom i velký zájem početného publika, které 18. září navštívilo vernisáž. Seděli jsme samozřejmě v rouškách, snažili se dodržovat rozestupy, ale na dobré náladě to nikomu neubralo. Po zahájení a prohlídce výstavy se diskutovalo u jednotlivých snímků i v sále v přízemí muzea. Stáňa vyprávěla o svých podkarpatských zážitcích a o tom, jak fotografie vznikaly. Nedělala je „z rychlíku“, vždycky se s místními lidmi zastavila, povídala si s nimi, pozorovala jejich konání. Na fotkách je to vidět.

Foto Radim Perlin

Návštěva lánského muzea stojí za to, nejen kvůli výstavě fotografií z Podkarpatska, ale pro své muzejní kvality. Byla přestavěna z někdejší sýpky. Expozice je věnována především životu a dílu T. G. Masaryka, obsahuje cenné dokumenty, fotografie a zajímavé osobní předměty. Je pečlivě sestavena, její obsah pamatuje i na dětské návštěvníky. Najdeme tu i bezbariérový přístup do horních podlaží. **ap**

Měla jsem to štěstí několik výstav Stáňa Perlinové navštívit, jednu spolupřipravit. Můžu říct, že nepodléhá módě ani času. Platí to i pro cyklus z Podkarpatska, které nevidí jako „exotiku za humny“, ale půvabnou zemi živých lidí, s nimiž by bylo dobré se zastavit a popovídat, pozorovat je při práci i v soustředěném zamyšlení. Jako to dělá Stáňa. I když pochází z jiné země a pobyla tam jen krátce, jako by rozuměla jejich smutným a starostem. Jejich – a ovšem i svému – souznění s krajinou.

Mimočodem, krajina a v širším smyslu příroda má na fotkách Stáňa Perlinové zne-

KRÁTCE

* **Od krize ke krizi** - tak nazvali pořadatelé, Historický ústav AV ČR a Národní archiv, mezinárodní konferenci. Podtitul *Československo a Evropa 1918-1922* vymezil a konkretizoval obsah konference. Konala se ve dnech 24. a 25. září 2020 v prostorách Národního archivu v Praze. Přes svízelnou epidemiologickou situaci se pro ni podařilo získat renomované odborníky, zvl. historiky, a kvalitní příspěvky. Pořadatelé rozčlenili program do šesti bloků (mj. Krize, konflikty, revoluce a chaos v poválečné Evropě; Nové prostředky komunikace, kulturní a umělecké reflexe poválečných krizí; Rakousko a německá menšina v ČSR v poválečné krizi. V závěrečném bloku se objevilo i téma Podkarpatské Rusi: historik a archivář David Hubený pohovořil na téma *Budování československé policie na Podkarpatské Rusi*. Přislíbil, že nám svůj příspěvek poskytne. Budeme jej publikovat v našem časopise. Také další příspěvky konference byly zajímavé a naší tematice blízké.

* **Facebooková skupina Čechoslováci**, kterou spravuje Jicchak Seifert, rodák z Brna a rabín žijící v Jeruzalémě, sleduje pravidelně náš časopis a občas komentuje jeho obsah. Vesměs kladně. Zveřejnil například repro titulní strany č. 2/2020 s výzvou, že Podkarpatskou Rus stojí za to číst. Děkujeme a ujišťujeme, že my také se zaujetím sledujeme aktivitu skupiny Jicchaka Seiferta. Při jedné z jeho častých cest do Česka jsme se s ním setkali, teď jsou bohužel osobní kontakty utlumeny, dopisujeme si přes Facebook...

* **Knihu o Josefu Müllerovi**, bojovníku proti nacistům za druhé světové války připravuje historik Jiří Klúč. O tomto nyní stoletém muži, držiteli řady vyznamenání, napsal článek do tohoto čísla PR. Jak autor v závěru píše, k dokončení projektu chybí nevelká částka. Připomínáme zde znovu jeho prosbu: knihu, kterou by měl pan Müller dostat ke svým stým narozeninám, můžete

podpořit zasláním libovolné částky **na účet 202106348/0300**.

* **Paměti lékaře Antonína Mofoviče** *Za našimi zády tekla řeka Dněstr* jsme pro epidemiologická opatření nemohli představit na veřejné prezentaci. Kniha však vyšla a můžete si ji objednat na emailové adrese SPPR. Pro členy Společnosti je snížena cena 200 korun plus poštovné.

* **Poděkování a výzva**: Děkujeme všem členům za zaplacení členských příspěvků; naši Společnosti tím velice pomáháte. A zároveň naléhavě prosíme ty, kdo ještě platbu neuhradili, aby tak učinili co nejdříve. Číslo účtu: 12939111/0100 Adresa pro platby složenkou: DNM, SPPR Vocelova 3, Praha 2, 120 00.

Pamětní deska na počest Tomáše Bati byla 25. září odhalena v obci Korytnány v okrese Užhorod. O události, která se uskutečnila z iniciativy Klubu TGM v Užhorodě, přineseme bližší informace v příštím čísle.

Z kroniky četnické stanice Žornava v okrese Velký Berezny

Nedávno jsem měl možnost seznámit se s kronikou četnické stanice Žornava v okrese Velký Berezny. Obsahuje služební záznamy o 19 případech, které řešily bezpečnostní orgány okrsku stanice Žornava v období mezi 14. zářím 1931 a 12. lednem 1933. Jednalo se o případy pašování koní a dobytka z Polska, o potírání pytláctví, asistenci při majetkových exekucích, o vyšetřování dopravních nehod nebo také padělání veřejných listin. Šlo také o politické delikty. Vyskytly se i těžší zločiny, jako např. loupežná přepadení, dokonce jedna vražda. Z kroniky uvádím dva případy, které v prvních měsících 1932 vzbudily v širokém okolí nemalý rozruch. Všechny záznamy do kroniky zpracoval strážmistr Valentin Kalmus.

Ze zprávy o loupežném přepadení ve stylu divokého Západu uvádím:

„Mezi obcemi Kostrina a Žornava v km 63.5 na státní silnici přepadli 1. července 1932 o 7.45 hod. tři muži ozbrojení puškami osobní auto státní lesní správy. Vozidlo řídil šofér Josef H. a seděl v něm František B., pokladník ředitelství státních lesů a statků z Užhorodu, vezoucí do Žornavy peníze v částce 150.000 Kč k výplatě lesního dělnictva. Neznámí pachatelé, aby čin provedli, položili na silnici dvě klády. Když auto před překážkou zastavilo, vyběhli z lesa maskovaní lupiči. Útočníci s výkřikem „Davaj hroši, nebo bude tvůj konec!“ vystřelili po šoferovi dvě rány, ale ten našťástí nebyl jimi zasažen. Pak se vrhli na pokladníka s rozkazem, aby jim vydal peníze. Lupiči odejmuli příruční pokladnu ležící vedle pokladníka na sedadle a prchli všichni do lesa. Šofér po odstranění klád dojel do Žornavy a spolu s pokladníkem učinili oznámení o loupeži na zdejší stanici. Případ byl hlášen okresnímu četnickému velitelství ve Velkém Berezném, vyzooměny byly také pátrací stanice v Praze, Užhorodě a okolní stanice s cílem zahájení pátrání po lupičích.“

Pachatelé loupeže byli nakonec vypátráni na podkladě sdělení ústředního četnického pátracího oddělení v Praze podle zanechaných otisků prstů na dveřích karoserie auta lesní správy. Všichni tři lupiči byli zapsáni v pražské evidenci jako zločinci z povolání, kteří byli již pro podobné činy trestáni. Byli zatčeni 26. srpna 1932 a později odsouzeni okresním soudem ve Velkém Berezném. Stojí za zmínku, že uloupené peníze jim byly zabaveny a vráceny státní lesní správě až na částku 33.872 Kč, kterou mezitím lupiči stihli utratit.

Další případ poněkud jiného ražení popsal strážmistr četnické stanice takto:

„14. února 1932 o 15 hod. konala Komunistická strana tábor lidu v Žornavě za účasti asi 70 občanů. Tábor lidu byl povolen. K shromážděnému lidu promluvil o dnešní situaci a o obecních volbách sekretář Komunistické strany Jan B., který na konci svého projevu začal přítomné štvát a přímo podněcovat ke státnímu rozvratu. Sekretář B. vybízeli účastníky, aby podnikali různé protizákonné akce na zlepšení poměrů

a nabádal je, aby se v Rudý den v co největším počtu zúčastnili hladových demonstrací před státními úřady. Úředník politického úřadu z Velkého Berezného Václav F. vyzval sekretáře B., aby upustil od štvavého jednání a držel se přesně dle programu, jinak tábor lidu rozpustí. Sekretář B. ztichl, ale přítomní po zakročení úředníka F. začali křičet: „Ven s ním!“ a celý dav proti němu útočil a snažil se ho zmocnit, čemuž četnictvo zabránilo. Dav byl vyzván jménem zákona, aby se rozešel. Vyzvání na útočníky nepůsobilo, naopak, kladli odpor a hrubě se vyjádřovali. „Domů nepůjdeme, dejte nám jíst! Vy jste rozbujníci!“ Na opětované vyzvání k rozchodu nereagovali a tlačili se vpřed. Jelikož výzva k rozchodu neměla účinku, bylo proti útočícímu davu zakročeno v semknu-

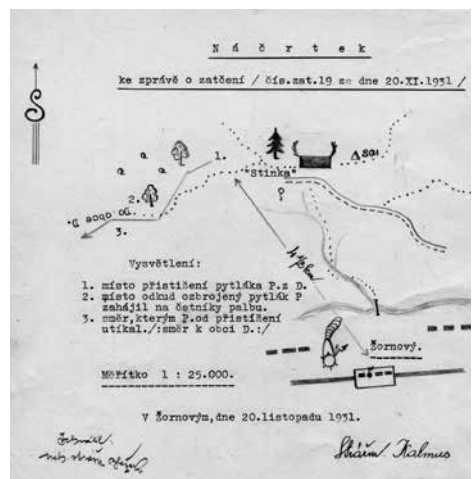
Četníci jdou po stopě

tém oddílu a použito služebních obušků. Pět útočníků bylo při vyklizování místa lehce poraněno; vzor poranění prchli. Z orgánů, které zakročovaly, nebyl nikdo zraněn. Na účastníky komunistického tábora, kteří se dopustili svým jednáním trestných činů, bylo podáno trestní oznámení.“

Uvedené záznamy popisují postup žornavských četníků při řešení těchto mimořádných událostí z pohledu plnění jejich hlavního úkolu - udržení bezpečnosti a zamezení násilí v jejich okrsku. V tom spočívala tíha jejich odpovědnosti. Komu však bylo možné přičíst odpovědnost za neutěšené sociální poměry, které panovaly v roce 1932 zejména na podkarpatské Verchovině? Na prvním místě bychom nepochybně mohli uvést jistotu hospodářskou zaostalost země, kterou nebylo možné překonat během krátkého období. Například - v celém okrese Velký Berezny bylo zastoupení průmyslových odvětví minimální, s výjimkou několika pil a drobných provozoven. Obyvatelé okresu byli převážně zaměstnaní v zemědělství, věnovali se chovu dobytka, část z nich měla vlastní živnosti. Hospodářská krize v letech 1930-1933 u nemalé části obyvatel ještě prohloubila neutěšenou situaci. Nepochybně i hospodářské opatření vlády mohla být aktivnější; k tomu ostatně pod tíhou poměrů apeloval i sjezd důvěrníků Republikánské strany v Užho-

rodě v prosinci 1931. Navrhovaná opatření Republikánské strany zahrnovala provedení zásobovací akce - poskytnutí zlevněné kukuřice pro verchovinské obyvatelstvo, zastavení daňových exekucí, odstranění porážkové daně nebo provádění investičních staveb, aby si zde nezaměstnaní našli práci a vydělali na chléb.

Situace se zejména v jarních měsících 1932 stále více dramatizovala. V podmínkách rostoucí nezaměstnanosti a bídy častěji docházelo k hladovým pochodům a demonstracím nespokojených obyvatel. Konfrontace mezi četníky a obyvateli v obci Turja Pasika v perečinském okrese vedla 18. února 1932 k zastřelení jednoho demonstranta, i když ten - podle očitých svědků - zaútočil vidlemi na zasahující četníky jako první.

Přistžení a zatčení pytláka - náčrtek situace

Kritika ovšem dopadla především na četníky jako představitele státní moci a prostředně také na Ministerstvo vnitra. Dělo se tak zejména prostřednictvím plamenných projevů komunistických poslanců v parlamentu. Jak uvádějí někteří renomovaní historici, je však třeba připomenout, že v pozadí hladových pochodů stály instrukce Kominterny určené vedení KSČ, která tyto pochody organizovala. Pochody a demonstrace měly být tou pověstnou jiskrou, která by rozbouřila veřejné mínění a zatřásla základy buržoazního režimu v ČSR.

Vraťme se však k záznamům V. Kalmuse z let 1931-1933. Podávají svědectví o nelehké práci četníků v oné rozbouřené době na jedné stanici kdesi na karpatských horách. Aby zvládli úkoly na ně kladené, potřebovali četníci nejen znalost předpisů a fyzickou kondici, ale také pevné nervy, dobrou intuíci a hodně sebeovládání. Nejednou riskovali své životy v přestřelkách se zločinci, pašeráky a pytláky, nebo při útocích vesničanů v průběhu asistencí při exekucích. Četnické ročenky uvádějí, že na Podkarpatské Rusi v období první republiky zahynuly nebo byly zraněny na dvě desítky četníků. Tímto krátkým zastavením si připomeňme jejich nelehkou práci ve službě pro vlast i osobní oběti.

VLADIMÍR KUŠTEK

Foto archiv

Buditelé, bojovníci, osobnosti

V tomto roce se v pomyslném kalendáři dat významných osobností spojených s Podkarpatskou Rusí a s Rusíny sešla řada jmen, jež máme dobré důvody si připomenout. Všechna se nám do tohoto čísla nevešla, třeba vzpomínka na režiséra a herce Ladislava Smoljaka, který zemřel před deseti lety, nebo připomínka pětasedmdesátin kytarového virtuosa Štěpána Raka. O druhém zmíněném však píšeme dost často, a k narozeninám jsme mu za naši Společnost i redakci popřáli mnoho zdraví a tvůrčích sil. Připomínáme několik dalších výročí.

Duchnovič vyzyval: „Rusíni, probudte se!“

Jméno Alexandra Duchnoviče zná veřejnost především jako autora textu rusínské hymny, vlastně obou písní, jež se jako hymny používaly či užívají: *Podkarpatskyje Rusyny ostavte hlubokyj son. Narodnjij holos zovet vas: Ne zabud te o svoem!* Za první republiky to byla oficiální součást československé státní hymny. Píseň *Ja Rusyn byv, jem i budu...* je vnímána jako hymna všech Rusínů. Duchnovičův odkaz je mnohem bohatší a rozsáhlejší. Byl národním buditelem, spisovatelem, pedagogem i významným řeckokatolickým knězem.

Narodil se v obci Topola na východním Slovensku (dnes okres Snina) v řeckokatolické kněžské rodině. Gymnáziem vystudoval v Užhorodě, filosofii v Košicích, teologii v Užhorodě. V letech 1830–1838 působil jako učitel v Užhorodě a farář v několika obcích. V letech 1838–1844 byl biskupským notářem v Užhorodu. Od roku 1844 (1803–1865) kanovníkem v Prešově; vykonával také funkci školního inspektora. Na prešovském řeckokatolickém gymnáziu učil latinu a ruštinu. V roce 1847 zastupoval prešovské biskupství na posledním uherském stavovském sněmu. V témže roce vydal slabikář s názvem *Knyžycja čytaľnaja dla načynajuščych*.

Roku 1862 založil (spolu s jinými rusínskými národními buditeli) Spolek sv. Jana Křtitele (*Obščestvo sv. Joana Krestitela*), který působil do roku 1874.

Spolek byl obnoven v roce 2003. Původně podporoval chudé rusínské studenty. Programem obnoveného spolku je náboženský, národní a kulturní rozvoj Rusínů. Od roku 1990 je po Duchnovičovi pojmenováno rusínské divadlo v Prešově.

Server rusyn.sk k osobnosti A Duchnoviče dodává: „Duchnovič nedokázal řešit otázku rusínského spisovného jazyka, i když se o to jako hlavní postava rusínského národního obrození pokusil. Zatímco v literárních dílech ‚pro lid‘ používal hovorovou rusínštinu, své teoretické práce psal uměle vytvořeným jazykem ‚vysokého stylu‘, takzvaným slovánoruským, ve skutečnosti směsicí velkoruského, církevněslovenského a rusínského jazyka. Jeho nepřátelé z řad ukrajinofilů tento jazyk opovržlivě pojmenovali jako ‚jazyčije‘. Na oplátku Duchnovič neuznával literární ukrajínštinu haličských ukrajinofilů. Snaha nynějších ukrajinských literárních vědců zařadit Duchnoviče do skupiny ‚raných ukrajinských spisovatelů, buditelů zakarpatských Ukrajinců‘ je proto absurdní.“

Zdroj: Wikipedie, rusyn.sk

Z RUSÍNSKÉ KNIHOVNIČKY

Sté narozeniny Josefa Müllera

Dokončení ze strany 3

Chvilé euforie z konce druhé světové války velmi rychle vystřídaly chvíle smutku. Müller se vydal do Maďarska hledat své příbuzné. Našel jen své dva bratry a strýce, všichni ostatní zahynuli v nacistických vyhlazovacích táborech. Nastoupil službu k poválečné československé armádě a absolvoval aplikační kurz v Milovicích. V následujících třech letech se pak politická situace natolik zhoršila, že raději zvolil emigraci do Izraele.

V Izraeli mu válečné hrdinství k ničemu nepomohlo. Musel začínat od nuly jako všichni ostatní. Radost mu ale dělali jeho spolubojovníci, se kterými se pravidelně setkával. Koncem šedesátých let dokonce Josefa Müllera pozval do kanadského Montrealu jeho frontový spojář – a také rodák z Podkarpatské Rusi – Vladimír Zelikovič. Ten mu daroval finanční prostředky na koupi taxíku, takže se Josef později živil jako taxikář. V Izraeli se rozvedl a oženil se svou životní partnerkou Rivkou. Dnes bydlí v domově seniorů na předměstí Haify, obklopeni svými dětmi, vnoučaty i pravnoučaty.

Celé vyprávění Josefa Müllera bychom rádi vydali v knižní podobě. Na dokončení vzpomínek zbývá vybrat částku 15 tisíc korun. Projekt můžete podpořit zasláním libovolné částky na účet 202106348/0300. Pokud máte o knihu zájem, můžete si ji předobjednat na emailové adrese Sokolovo1943@seznam.cz. Více informací najdete i na webových stránkách www.jirikluc.cz

JŘÍ KLÚC

(Za společnost Sokolovo a. p. s.)

* Východoslovenská galerie v Košicích vydala skvostnou publikaci **Umění Podkarpatské Rusi 1919–1938. Československá stopa**. Jak název napovídá, je věnována období, kdy (nejen) na Podkarpatsku rozkvetlo rusínské umění. Kniha obsahuje odborné studie kunsthistoriků (Ondrej Ficeri, Dvě metropole východu republiky: Košice a Užhorod; Miroslav Kleban, 1919–1938 – o výtvarném umění; Lina Degtyaryová a Oleg Olashyn, Modernismus v Užhorodě. Zlatý věk výstavy města). Najdeme tu biografie významných rusínských výtvarníků a především – téměř stovku reprodukcí výtvarných děl. Vychází ve slovenštině

* **SMERŠ, Rok v táboře nepřítelů** Nikolaje Sinevirskeho patří k nesilnějším a výjimečným textům, které vyšly o praktických sovětských represivních orgánů. Před několika lety jej vydal Ústav pro studium totalitních režimů. Protože celou knihu si lze volně stáhnout a přečíst na webových stránkách vydavatele (ÚSTR) a je dostupná i v knihovnách, doporučujeme ji našim čtenářům. Rozhodně stojí za přečtení. Tajná policie – NKVD, KGB i další sovětské represivní instituce drtily každého, kdo se znelíbil moci, Stalinovi a jeho následovníkům. Jejich nezákonná svévole byla bezmezná. Některé oběti těchto orgánů, které přežily věznění a tvrdé výslechy, později vydaly svědectví. Ale jen výjimečně se stalo, že promluvil někdo, kdo byl uvnitř systému. Jedním z takových je i autor knihy SMERŠ.

Sinevirskej, vlastním jménem Michail Mondič, byl Rusín, jak dosvědčuje i pseudo-

nym. Narodil se roku 1923 v Nankovu nedaleko Chustu, studoval na chustském gymnáziu, pak v Praze na ruském gymnáziu, posléze na vysoké škole. V Praze se zapojil do aktivit protibolševické emigrace a dle jejích pokynů se stal příslušníkem kontrarozvědky Smerš (zkratka slov Smerť špionam). Na podzim 1944 se vrátil na Podkarpatskou Rus a díky svým jazykovým znalostem byl angažován jako překladatel jedné z jednotek Smerš. S ní se pak přes Slovensko a Moravu dostal zpět do Prahy. Během posledních válečných týdnů se tak stal i svědkem zatýkání mnohých ruských, ukrajinských či běloruských protibolševických emigrantů. O svém působení si vedl deník, který později vyšel knižně.

Sinevirskej líčí „působení“ jednotek Smerš na území Podkarpatska a současně spleť a komplikované poměry v závěru roku 1944 a v prvních měsících roku následujícího. Popisuje brutalitu příslušníků kontrarozvědky, jejich krutost, mučení a popravu.

Zápisky Michaila Mondiče jsou pozoruhodné; jednak je psal rodilý Rusín, a hlavně – představují jedno z mála bezprostředních svědectví o nezákonné činnosti Smerš na osvobozeném území Československa. „Vítězové neodpouštějí“ – tak lze charakterizovat aktivitu sovětské vojenské kontrarozvědky Smerš na územích osvobozených Rudou armádou koncem 2. světové války. Dodnes o nich nevíme všechno. Faktem však je, že s příchodem sovětských vojsk zde zaznamenáváme řetěz zatýkání, věznění a deportací civilního obyvatelstva. **ap**

Z gulagu přes frontu do Čech

Jak jsme slíbili v PR č. 2/2020, vracíme se k osobnosti rusínského bojovníka na frontách 2. světové války Vasil Timkoviče. Posledně jsme krátce zmínili, že Česká televize ho letos v květnu představila v pořadu Reportéři ČT.

Vasil Timkovič se narodil 21. března 1923 ve vesnici Skotarskoe na Podkarpatské Rusi jako nejmladší ze čtyř dětí v rodině lesního správce. Základní školu absolvoval ve Skotarském, a protože byl velmi bystrý, poslali ho rodiče studovat na české gymnázium do šedesát kilometrů vzdáleného Mukačeva. Po mnichovské dohodě zabralo Maďarsko jižní regiony Podkarpatské Rusi, a tak se Mukačevo ocitlo za hranicí. České gymnázium se proto muselo i se svými studenty přestěhovat do Svaljavy. V březnu 1939 zabrali Maďaři i zbytek území. Na podzim 1939, asi dva měsíce poté, co se polská hranice proměnila v sovětskou, se Vasil se dvěma spolužáky z gymnázia rozhodl pro útek do Sovětského svazu. Hranici měli doslova za humny. „Neměli jsme peníze na to utéct na západ,“ vysvětluje pamětník, „bylo to příliš složité, mysleli jsme si, že nás Rusové přijmou a dají nám šanci bojovat proti Maďarům.“ Slovanští bratři na ně na hranicích skutečně čekali, místo přátelské náruče jim však otevřeli bránu gulagu.

„Číhali na nás hned za hranicí,“ vzpomíná Vasil Timkovič, „běželi k nám a křičeli, ať odhodíme zbraně, ale my jsme žádné neměli. Prošacovali nás a odvedli do nějaké stodoly k ostatním, které tu noc už pochytili.“ Tenkrát utíkalo mnoho lidí nejen z Podkarpatské Rusi, ale také z Polska a Rumunska. „Do rána nás tam bylo asi třicet,“ vzpomíná na útek do Sovětského svazu Vasil, „seřadili nás a v zástupu vedli do polského města Skole. Chtěl jsem utéct, skočit do lesa a zmizet, ale bál jsem se. Řekli nám, že kdo udělá krok vpravo nebo vlevo, toho zastřelí.“ Kdyby tehdy šestnáctiletý Vasil tušil, jak těžké roky ho čekají, možná by se rozhodl jinak...

Přijel s ostatními vězni k řece Pečoře. Přpravovali je dobytčáky a poté nákladní lodí. V Archangelsku, který je už za polárním kruhem, se poprvé setkal s bílou nocí. „Ptal jsem se ostatních, kdy už bude noc,“ směje se pamětník, „protože slunce pořád ne a ne zapadnout.“

Vasil se dostal do kolonie č. 8. Vězňové tam žili ve velmi špatných podmínkách, ve velkých stanech po 120 lidech, spali na dřevěných prýčnách na kulatině, které říkali „nary“. Odsouzenci měli na nohou válenky, do kterých si balili onuce, to ale pamětník neuměl. Všichni měli neustále hlad a byli plní vši. Vasil přežil tříletý trest jen díky svému věku a dobrému zdraví. „Museli jsme to přetrpět,“ vzpomíná, „hodně starších lidí to nevydrželo. Když někdo zemřel, prostě ho hodili za bránu, a když jich tam bylo čtyři nebo šest, tak je bůhvíkam odvezli.“ Vězňové na Pečoře káceli les a stavěli železniční trať z Vorkuty do Moskvy. „Oni se chlubilí tím, jak jim na lidech nezáleží,“ vypráví Vasil Timkovič, „ich mnogo“, říkali, že pod každým pražcem bude ležet jedna mrtvola.“ Pracovalo se

Foto archiv

bez jakékoliv techniky, všechno jen ručně s krumpáči, sekerami a motykami. A jaký byl denní přiděl jídla? „Záleželo na tom, jestli jsi splnil normu,“ vysvětluje Vasil, „byli tam takzvaní rekordisté a stachanovci, překračovali normy za kus chleba, ale ti brzy poumírali, udřeli se a nepřežili. Nešlo o to se dost najíst, ale přežít!“ Kdo splnil v gulagu normu, dostal půl kila chleba, kdo nesplnil, jen 300 gramů. „Já jsem ji nesplnil nikdy,“ vzpomíná na těžké chvíle Vasil, „a tak jsem dostával jen 300 gramů a měl jsem pořád hlad. Ráno nám dávali smradlavou polívku, ve které plaval kus tresky, samá kost, měli jsme těch kostí plné zuby.“

Po třech letech Vasilu Timkovičovi sdělili, že si může jít, kam chce, ale že se v Buzuluku formuje československá vojenská jednotka. „Šel jsem do Buzuluku, šli tam všichni, kteří mohli. Lepší bojovat než v lágru zdechnout hladu,“ konstatuje pamětník.

V Buzuluku prodělal Vasil základní vojenský výcvik. Už nemusel nelidsky dřít, ale hladu se nezabavil. „Chodili za námi místní a prodávali takovou podivnou hmotu,“ vzpomíná Vasil, „ptali se vždycky: ‚Čech, maku chu budeš kušat?‘ Byla to taková podivná hmota z mouky a tuku.“ V Buzuluku byl asi rok, odtud pak šli do Novochooperska a potom už na frontu. „Když přišel první boj,“ říká pamětník, „vyhrabal jsem si díru a vlezl do ní, ale přišli za mnou a poručili, ať vylezu, že musím tahat kabely, abychom měli spojení.“ Vasil Timkovič vzpomíná také na jednu událost, která se stala přímo na železnici:

Vasil Timkovič se s jednotkou Ludvíka Svobody účastnil osvobození Kyjeva. „Když jsme se dostali k Dněpru,“ popisuje Vasil, „naši to zamázili, abychom se dostali na druhou stranu, protože nás německé messerschmitty pořád bombardovaly. A já na tom břehu slyšel plakat a nařikat nějaké děti: ‚Mamochka rodnaja, ja už je tebjá nikogda neuvižu‘ (Maminko milá, už tě nikdy nevidím).“ Z Kyjeva si vzpomíná na zničený Chreščatyk (hlavní bulvár) a jásající lidi v ulicích, kteří je vítali: „Věděli, že jsme Češi ze Svobodovy armády.“ Vítězili, ale hlad je stejně stále doprovázel. „Po útoku na Kyjev přijel tank,“ vzpomíná Vasil na nelehkou dobu, „doufali jsme, že veze jídlo, ale oni přivezli vodku. Všichni jsme se opili a jako mrtvolky jsme leželi na zemi.“

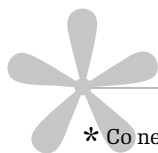
Po osvobození Kyjeva šli na Volyň, kde žila početná česká komunita. Tam setrvali asi měsíc. Většina volyňských mužů se ke Svobodově jednotce přidala a z Volyně odcházeli už jako sbor o síle třiceti tisíc vojáků.

Posílení o volyňské vojáky pokračovali dál na západ. Až se na podzim 1944 dostali na Duklu. „Tam to byl strašnej masakr,“ vzpomíná Vasil, „sloužil jsem u minometu 120mm a tam byl zkušený velitel, kapitán Bedřich, který povídal, že až spadne salva na tyhle kopce, okamžitě přebíhejte a na nic se neohlížejte. Protože tam bylo tolik raněných, jeden měl utrženou ruku, druhý nohu, a plakali a prosili a my jsme utíkali odtamtud pryč, jen abychom se ukryli.“ Nad hlavami jim přelétávaly messerschmitty a nepřetržitě bombardovaly. Další boje byly na Slovensku kolem vrchu Obšár, kde se střídali na pozicích s Němci. „Po německých vojácích tam zůstávalo jídlo,“ vzpomíná Vasil, „měli jsme zakázané ho jíst, že může být otrávené, ale my jsme měli tak strašný hlad, že jsme vždycky všechno snědli, a nikdy nám nic nebylo.“ Z Obšáru pokračovali přes Vladimírovo, Vrútky a Ružomberok, podél Váhu směrem na západ. Konec války je zastihl ve Vsetíně: „Zčistajasna začala zběsilá střelba a já se ptal, co se děje? ‚Končalas vojna!‘ Rusové střídali, a já jsem si zalehl, aby mě na samém konci nezastřelili.“ Auty se pak přepravili do Prahy, kde se zúčastnili slavnostní přehlídky. Vasil Timkovič, československý občan, viděl Prahu poprvé ve svých dvaadvaceti letech v květnu 1945. A už v Čechách zůstal.

Rodina ve Skotarském o Vasilovi od roku 1939 neslyšela, rodiče ani sourozenci nevěděli, jestli žije. Maminka nechala syna hledat Červeným křížem, který ho skutečně kontaktoval. Pamětník tedy odjel do Skotarského, ale doma už našel jen maminku. Otec zatkl dva dny před jeho příjezdem NKVD. „Byl prý u mojí sestry ve vedlejší vesnici,“ popisuje svoji poválečnou návštěvu domova Vasil, „držel vnuka v náručí, když pro něj přišli, řekli, že je zatčen, on vnuka pustil na zem a tak, jak byl, tak ho odvedli. Už ho nikdo nikdy neviděl.“ Rodina podnikla nějaké kroky na jeho záchranu, pokusila se ho vyplatit, ovšem marně, otec se domů už nikdy nevrátil, jeho život pravděpodobně vyhasl v některém ze sovětských gulagů.

Pamětníkovy sestry i bratr zůstali na Podkarpatské Rusi. Vasil Timkovič vzpomíná na období, kdy se jednalo o připojení Podkarpatské Rusi k SSSR. „Lidi to nechťeli, ale báli se NKVD,“ vysvětluje, „v Užhorodě bylo po záchodech psáno: ‚Lidé, bijte ruské okupanty!‘“ Vasil v Sovětském svazu žít nechtěl, a tak přijal nabídku, aby zůstal v Československu a sloužil v československé armádě. Dostudoval střední školu a poté sloužil na různých místech, většinou u dělostřelců. Do důchodu odešel v 57 letech. Jako válečný veterán stál u zrodu místní jednoty Československé obce legionářské v Ústí nad Orlicí, které několik let předsedal. V současnosti žije plukovník Vasil Timkovič v České Třebové. **ap**

Podle textu na portálu Paměť národa

* Co nevidět se na pultech objeví **druhé vydání knihy Ivana Po-pa Malé dějiny Rusínů**. Jde o monografii sumarizačního charakteru, souhrnnou práci o historii Rusínů v celém průřezu dějin tohoto národa. „K vydání knihy jsme se rozhodli se záměrem prezentovat ucelený a objektivní pohled na dějiny malého středoevropského národa – Karpatských Rusínů, a vzhledem k problematice jsme považovali za potřebné, aby publikace na jedné straně vyplňovala mezeru v málo probádaném a publikovaném tématu, ale na druhé straně aby odbourávala romantické mýty z historie Rusínů,“ říká vydavatel Ján Lipinský.

* **Divadlo Alexandra Duchnoviče v Prešově představilo novou premiéru, hru Vasilije Sigareva Detektor lži**. Přeložil Valerij Kupka, režii má Svetozár Sprušanský. Představitel divadla zvou na skvělou komedii o manželství, která dokáže, co všechno, nebo jak málo o této instituci víme. „Manželství je jedna velká neznámá,“ čteme v propagačním textu divadla.

* Server rusyn.sk přináší **rozhovor s filmovým režisérem Markem Škopem**. Autor dokumentů *Iné svety* a *Osadné* natočil i nejlepší slovenský film roku 2019 – *Budiž světlo*. Tento snímek vyslali slovenští filmoví akademici do bojů o cizojazyčného Oscara. V rozhovoru Škop srovnává slovenskou a chorvatskou společnost (v Chorvatsku žije) a především sebevědomí obou zemí. Hodnotí také výsledky soudu s obviněnými v případech vraždy novináře Jána Kuciaka a jeho přítelkyně Martiny Kušnírové.

Kresba Fedor Vico

* Internetový list rusyn.sk samozřejmě reflektuje i současnou **neradostnou situaci s nemocí COVID-19**. Přetiskuje rozhovor, který Denníku N poskytl český parazitolog Jaroslav Flegr. Současná mediální hvězda mimo jiné předpovídá epidemiologický vývoj na Slovensku i v Česku v nejbližších měsících.

* **Utajený hrdina Wetzler: o tom, že utekl z Osvětimi, nevěděli ani jeho kolegové v knihovně**. Tak je nadepsána další stať portálu. Jde o vyprávění Dariny Horákové, která s Alfredem Wetzlerem pracovala v knihovně v bratislavském Ružinově. Noblesní pán prý o sobě nikdy moc nemluvil, a o útěku, který podnikl s Rudolfem Vrhou už vůbec ne. Zemřel v roce 1988, posmrtně mu byla udělena vysoká vyznamenání a letos po něm pojmenovali Panevropskou vysokou školu.

* **Prešovská župa buduje slovenské Santiago de Compostela**. Nové cíle poutnické turistiky mají do kraje nalákat víc návštěvníků. Jde o aktivity v rámci projektu Svatomariánská pouť („Světlo z východu“), kterými župa síluje lokální aktéry i partnery slovensko-polského pohraničí s důrazem na zvýšení atraktivit regionu. Projekt byl podpořen z evropských zdrojů a v jeho rámci se v uplynulých třech letech dobudovala infrastruktura čtyř významných poutnických míst – v Levoči, Gutmanové, Lutině a Gaboltově.

* 9. září se v Bratislavě uskutečnilo zasedání **Výboru pro národnostní menšiny a etnické skupiny**, který je poradním orgánem

Rady vlády Slovenské republiky pro lidská práva, národnostní menšiny a národnostní rovnost. V rámci zasedání se mluvilo mimo jiné o národnostním vysílání v rozhlasu a televizi na Slovensku. Dalším důležitým tématem rokování bylo sčítání obyvatelstva na Slovensku. Rusíny na setkání zastupovali Petro Medvid a Milan Jan Pilip. O programu a bodech jednání podrobně píše server rusyn.sk.

* **Rodné listy v jazycích menšiny? Soud říká ano, software ministerstva vnitra ne. Příslušníci národnostních menšin mají právo na dvojjazyčné matriční dokumenty**, potvrdil Krajský soud v Nitře. Vyplňování dvojjazyčných dokumentů výlučně ve slovenštině může být nezákonné. „Jazyková práva jsou ale pouze formální, jejich uplatňování často znemožňují vládní orgány,“ upozorňuje právník a odborník na lidská práva János Fiala-Butora.

* Na území Národního parku Poloniny by měla vzniknout **přírodní rezervace Velký Bukovec**. Návrh připravuje Státní ochrana přírody SR. Vyhlášením rezervace by měla být zajištěna ochrana lokality Světového dědictví UNESCO Staré bukové pralesy Karpat a dalších oblastí Evropy, konkrétně části Stužica-Bukovské vrchy. Výměra Velkého Bukovce by měla být 937 hektarů. Navrhovaná přírodní rezervace navazuje na už existující přírodní rezervace Borsučiny a Borsukov vrch a národní přírodní rezervace Stužica a Jarabá skála.

* Život v Poloninách nekončí, dosvědčuje reportáž **z nejvýchodnějšího místa Slovenska, mj. z obce Topoľa** na serveru rusyn.sk. Jde o předposlední dědinu před koncem silnice. Není tu mobilní signál, vodovod ani kanalizace. Obchod je až v další obci. Dva roky tu nebyla ani hospoda – hospodská odešla za prací do Rakouska a neměl ji kdo nahradit. V poslední době tu ale život znovu klotá. Hospoda je zpátky a setkávají se tu jak místní, tak turisté. Mladý farář dřevěného řeckokatolického kostela svatého Michala Archanjela Lukáš Kireš zase organizuje noční prohlídky kostela s výkladem. „Svítil tu starý lustr se svíčkami a voní dřevo,“ čteme v reportáži, která čtenáře zavádí i na další místa Národního parku Poloniny. Starostové zdejších obcí si pochvalují letošní turistickou návštěvnost.

* **Ve Svidníku vznikne karanténní centrum pro studenty z Ukrajiny**. Prešovský samosprávný kraj tak reaguje na druhou vlnu covidové pandemie. Hodlá dodržovat protiepidemiologické režimy ve všech svých organizacích. Důvodem jsou rostoucí čísla statistik infikovaných pacientů a lokální ohniska na východě země i příliv studentů ze sousední Ukrajiny. Situaci tak kraj monitoruje nejen ve školství, ale i v dopravě, v kulturních organizacích, a v sociální oblasti obecně.

* **Muzeum moderního umění Andyho Warhola v Medzilaborcích hlásí i přes koronavirová omezení rekordní návštěvnost**. Navzdory jarnímu téměř dvouměsíčnímu uzavření muzea tu mají důvod k radosti. V červenci a srpnu navštívilo Warholovo muzeum 12 607 zájemců, což je o 5150 návštěvníků více než vloni. Dorazili i zahraniční milovníci umění. Nejvíce z Polska (1.082) a Česka (830), ale taky třeba z Německa, Spojeného království, Francie, Filipín, Austrálie, Dánska a Nizozemska. V souvislosti se současnou situací připravilo muzeum s několika partnery multimediální audiovizuální expozici s názvem COVID-EO project. Přibližuje tvorbu světoznámých umělců, jejichž díla se nacházejí ve sbírkách muzea (Andy Warhol, Keith Haring, Jean-Michel Basquiat, Banksy) a jsou minimálně ve slovenském muzejně-galerijním prostředí výjimečné.

* 1. srpna, kdy si Slovensko připomíná Den ústavy, se na Bratislavském hradě uskutečnila slavnost předávání Státní ceny Jozefa Miloslava Hurbana. **Mezi oceněnými byl i blahoslavený řeckokatolický biskup, mučedník Pavol Peter Gojdič**, který ocenění získal in memoriam. V zastoupení je převzal vladyka Ján Babjak SJ, prešovský arcibiskup metropolita.

* **Vihorlatské muzeum v Humenném ukončilo velký letní muzeální cyklus tvůrčích dílen tradičních řemesel**. Ten byl muzeální cyklus tvůrčích dílen tradičních řemesel. Ten byl muzeální cyklus tvůrčích dílen tradičních řemesel. Ten byl muzeální cyklus tvůrčích dílen tradičních řemesel. Ten byl muzeální cyklus tvůrčích dílen tradičních řemesel. Ten byl muzeální cyklus tvůrčích dílen tradičních řemesel.

ZE ŽIVOTA RUSÍNŮ...

Dokončení ze str. 8

***V Medzilaborcích se vyučuje rusínsky.** Dosud se na místních školách v oblastech, že kde žijí Rusíni, vyučoval rusínský jazyk jen formou kroužků, což se od letošního září zásadně změnilo. Jak informuje předseda místní organizace Rusínské obrody na Slovensku v Medzilaborcích Vladimír Protivňák, nový školní rok se stal pro Rusíny žijící v Medzilaborcích důležitým předělem, protože tu byl od 1. září zaveden rusínský jazyk do vyučovacího procesu jako řádný předmět. Zavázaly se k tomu obě místní základní školy. „Nový školní rok je pro Rusíny žijící v Medzilaborcích a okolí historickým momentem,“ říká Protivňák. „Děti tak mají možnost blíže poznat své vlastní kořeny, rusínské písně, tradice, historii či významné osobnosti často i světového významu“.

*** Před sto dvaceti lety zemřel Alexander Pavlovič,** rusínský národní buditel, básník a publicista (1819 – 1900). Absolvoval teolo-

gický seminář v Trnavě, nejprve působil jako vychovatel a učitel dětí v šlechtické rodině, poté jako archivář a protokolista biskupské kanceláře. Ještě za studií se spřátelil se slovenskými kulturními osobnostmi, které ho přivedly k podpoře myšlenek obrození zejména na malých slovanských národů. Před revolucí 1848 se seznámil také s A. Duchnovičem, který se pro něj stal vzorem vlastence a učitele. Stal se členem jeho literárního spolku. Revoluci let 1848–49 přivítal jako příležitost k osvobození svých farníků – rusínských sedláků – z feudálních povinností. Když náhle opustil biskupskou kancelář, požádal o místo faráře ve vzdálené vesnici Beloveža u Bardějova (1863), což bylo někdejší působiště A. Duchnoviče. Zde působil Pavlovič 13 let, jako básník se stal „makovickým slavíkem“. Od r. 1864 až do své smrti sloužil 35 let ve Svidníku jako farář. Básně, úvahy, etnografické a historické studie publikoval na stránkách užhorodských novin a časopisů Svet, Novij svet, Karpát, Listok, Mesjaceslova Spoločnosti sv. Vasilija Velikoho. Napsal i rozsáhlé historicko-etnografické studie.

top

Sportování Rusínů po dobách Československa, neboli: V cizích službách, díl dvanáctý

Na závěr jsme se pokusili porovnat údaje dvou nejznámějších a taky nejslavnějších hokejových pravých křídel v kanadsko-americké NHL s jejich rusínskými kořeny. Oba tu odehráli 14 sezón a sklidili řadu individuálních trofejí. Porovnali jsme i údaje tak říkajíc „z matriky“.

Jsou to Bill Mosienko a Peter Bondra.

Bill Mosienko – dávná historie

Narodil se přistěhovalcům 2. 11. 1921 v kanadském Winnipegu, stát Manitoba, ukrajinskému lesnímu dělníkovi a rusínské kuchařce. Jeho rodokmen byl k dispozici bez tak zvaných bílých míst. Sahá až tři generace nazpět. Mosienko se propracoval z místního winnipegského amatérského klubu až na vrchol profesionální NHL. Zářil v útoku Chicago Black Hawks a po 14 sezónách se vrátil mezi amatéry, aby „doma ve Winnipegu“ ještě dohrával dalších 5 let a pomáhal v růstu nadaným mladíkům dokonce

Bill Mosienko, hvězda hokejové NHL v polovině dvacátého století.

o generaci mladším. Do hokejové Síně slávy v Torontu byl za zásluhy o rozvoj a propagaci svého sportovního odvětví slavnostně inagurován v roce 1980.

Peter Bondra – hokejový novovek

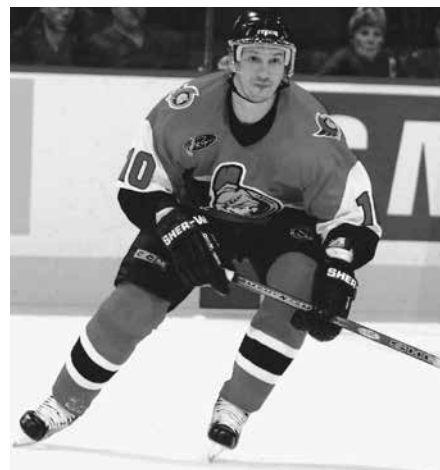
Oč klikatější než jiných jsou cesty rodiny Bondrů, to vidíme v téže historické evidenci

nejslavnější hokejové soutěže na světě - tedy NHL. Sám Peter Bondra má u data narození - 2. 2. 1968 - uvedeno Luck, SSSR. Dnes je to ovšem Ukrajina. Otec, povoláním řidič, má rodiště Stará Lubovňa a údajně při „výměně obyvatel“ mezi Československem a Sovětským svazem jeho rodina (rodiče a šest sester!) osídlovala místa po tzv. volynských Čechách. Matka, zemědělská dělnice, má kořeny polské a rusínské. Údaj o Bondrových kořenech pokračuje tím, že roku 1971 se jeho rodina objevuje v Popradu. Peter měl přitom stále občanství SSSR a nemusel tedy v nové domovině na vojnu. Nehrál ani za reprezentaci SSSR, ani ČSSR.

Jak a kde vstoupil do vrcholového hokeje? Všichni tři bratři Bondrové - Vlado, Juraj a Peter - začínali v Popradu. Juraje a Petera si vybrali košické VSŽ; otec předčasně zemřel a matka ráda souhlasila. A dva bratři okamžitě v těchto barvách slavili titul mistrů ligy (1988)! Hned vedle hvězd jako byli Vinco Lukáč, Igor Liba, Jerguš Bača, Svitek, Vodila, Slanina... atd. společně psali „zlaté stránky“ košického hokeje až do roku 1995.

Peter byl draftován do NHL klubem Washington Capitals. Podobně jako Mosienko i on byl miláčkem bariér. Zapsali mu do análů řadu klubových rekordů (přesně 12). V sezóně 1997/98 hrál s klubem i finále Stanleyova poháru. Tehdy dosáhl na svůj maximální základní plat 4,5 milionu amerických dolarů ročně. Byl na sportovním výsluní. Prý na přání matky si „dal do pořádku“ i státní občanství - a stal se nejslavnějším hokejovým Slovákem. Proč? Jako reprezentant dal ve finále mistrovství světa 2002 rovných 100 vteřin před koncem vítězný gól na 4:3. Jaká ironie osudu - Rusku! Té reprezentaci, které za jeho občanství SSSR nestál ani za pouhou zkoušku, byl i jen v přátelském zápase! A Slovensko i jeho zásluhou získalo zatím svůj jediný titul světového šampiona.

Po dlouhých letech v NHL vyměnil ještě hlavní město USA za hlavní město Kanady (klub Ottawa Senators) a k epizodnímu dohrávání kariéry ho nakrátko přemluvili i činovníci Atlanty a Chicaga. Jeho zkušenosti

Peter Bondra, hokejová hvězda NHL na přelomu minulého a tohoto století i tisíciletí.

a úspěchů se snaží právě teď využívat Slovensko (vždyť tu byl docela nedávno zvolen nejlepším hokejistou i nejlepším sportovcem celé země).

Dospěli jsme k závěru

Nezapomenutelných sportovců a činovníků s rusínským „rodokmenem“ byla určitě celá řada. Možná by tato i další jména vydala na jakési „Album nezapomenutelných“. A vůbec nevadí, že po Koščakovi, Strakovi, Hevákovi, Bačinském, Bokšayovi, Strauszovi či Demečovi se proslavili v cizích službách někde ve světě. Tam mají také své místo a jejich jména nejsou opomíjena v Síních slávy slavných klubů, tak jako Něrš v Interu Miláno nebo Mosienko v Chicago Black Hawks. Ostatně, například světoběžník doktor Gejza Kalocsay (se sportem začínal ve svém rodišti Berehovu) je vzpomínán v pražské Spartě jako hráč a v pěti dalších významných evropských fotbalových klubech jako trenér. Shrňme to do věty: Tahle jména psala významné dějiny. A proto také píšu tyto řádky.

Napříště zbývá už jen jakýsi dodatek. A přidám dovětek: i na Podkarpatské Rusi žili svůj plný život rádi.

VLADIMÍR ZÁPOTOCKÝ

Foto archiv

Odešla významná rusínská kulturní aktivistka

Počátkem září, několik dní před svými osmdesátinami, opustila tento svět Olga Prokop, významná rusínská tvůrčí osobnost v oblasti kultury a umění. Veřejnost ji znala například ze skupiny Trio Červená Ruža, které vytvořilo album *Slavnosti Podkarpatské Rusi*. Sama vedla dívčí soubor Babčyna spivanočka (Babiččin zpěvník), byla také zpěvačkou skupiny Čynadijivka a znamenitou organizátorkou kulturních projektů.

Olga Prokop se narodila 6. září 1940 ve vesnici Kryva blízko Chustu do rodiny Kirila Prokopa. Byl to rusínský aktivista a politik, např. člen delegace vyslané k T. G. Masarykovi s žádostí, aby Československo přijalo Podkarpatskou Rus jako součást no-

Foto archiv

vého státu. Za první republiky byl členem čs. parlamentu, po anexi Podkarpatska Sovětským svazem byl zatčen a odsouzen. Olga tedy prožila těžké dětství, kdy rodina zůsta-

la jen s matkou a měla existenční potíže. Ale těžká doba ji nezlomila.

Působila jako pracovnice v kultuře, léta učila rusínský jazyk v rusínských nedělních školách, které vznikly díky podpoře mecenáše Štefan Čopa v Kanadě. Při své činnosti v různých hudební tělesech akcentovala nejen umělecký, ale i vlastenecký a výchovný aspekt působení těchto kolektivů. V roce 2016 jí Světová rada Rusínů udělila Cenu Vasila Turoka-Heteše. Jak tehdy prohlásil předseda Světové rady Rusínů Štefan Ljavinec, cenu dostala za skvělé výsledky při rozvíjení, popularizaci a prezentaci rusínské kultury.

PETRO MEDVIĎ

Spolehlivý přítel

V létě zemřel katolický politik, spisovatel, publicista a náš příznivec PhDr. Bohumil Svoboda (1924–2020). Vděčně na něj v našem spolku vzpomínáme, protože aktivně podporoval vznik i rozjezd činnosti Společnosti přátel Podkarpatské Rusi. Řadu měsíců, ne-li let, se výbor SPPR scházel v jeho kanceláři v Dejvicích, kterou nezištně půjčoval. Sám byl členem výboru, přicházel s podnětnými nápady i pracovním elánem. Byl přítelem dlouholetého předsedy Společnosti Jaromíra Hořce, ale nemenším motivem pro jeho vstřícnost byly sympatie k Podkarpatsku.

Absolvoval Filosofickou fakultu UK, ale komunistický režim mu neumožnil, aby se plně věnoval filmu, k němuž tíhl. V 60. letech pracoval v Laterně magie, posléze dostal nabídky na kulturně organizátorskou práci v zahraničí. Po návratu do vlasti působil jako

redaktor deníku Lidová demokracie, redigoval Katolické noviny. Trvale spolupracoval s katolickým disentem a podzemní církví, od roku 1985 organizoval tzv. Obrodný proud v Československé straně lidové. V listopadu 1989 byl zvolen jejím prvním místopředsedou a v této pozici se zúčastnil sametové revoluce. Byl členem výboru Masarykova demokratického hnutí. Vzhledem ke svému věku po čase v politice skončil. Později se věnoval publicistice, zejména psal biografická díla o katolických osobnostech v komunistickém režimu. Vytvořil několik krátkometrážních filmů, např. o kardinálu Tomáškoví. V roce 2012 byla dr. Svobodovi udělena pamětní medaile České biskupské konference „za celoživotní angažovanost ve prospěch dobra“ a v r. 2013 dostal Cenu předsedy KDU-ČSL za občanskou statečnost.

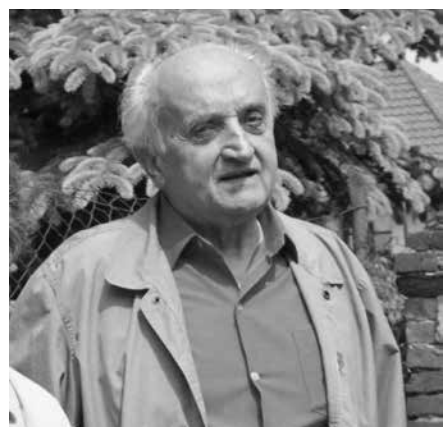

Foto archiv

Budeme si ho pamatovat jako vzdělaného a kreativního muže a spolehlivého spolupracovníka. **ap**

Andrej Bródy – politik a spisovatel. Oběť bolševiků

Vedle domu mých rodičů v Užhorodě stála výstavná vila Andreje Bródyho, naši se s ním dobře znali a pokud vím, uznávali ho jako výrazného rusínského politika. Po příchodu Sovětů byl jedním z prvních zatčených. „Dodnes si vzpomínám, že jednou přišel k nám domů jakýsi sovětský důstojník (příslušník NKVD?), vzal mě, malou holčičku za ruku a spolu s maminkou mě odvedl do prázdné Bródyho vily. V dětském pokoji bylo plno rozházených hraček – Andrej Bródy měl synka stejného věku). A ten oficír mě vybědl, abych si nějaké hračky vybrala. Maminka to za nás obě odmítla. Věděla, že někdejší soused je už v sovětském vězení a s jeho vězňiteli nechtěla nic mít.

Andrej Bródy (1895–1946), karpatoruský politik a pedagog, se narodil v Kivjaždu, dnes Kamnanské v Iršavském okrese. Pocházel ze zámožné rodiny, jeho otec působil v USA a vydělal tam dost peněz. V roce 1914 dokončil v Užhorodě studia pedagogiky. Bojoval v první světové válce.

V období první československé republiky byl od roku 1923 členem strany Autonomní zemědělský sojuz, která se snažila na bázi autonomie o návrat Podkarpatské Rusi do Maďarska. V roce 1933 se Bródy stal předsedou strany. Po Kurtjakovi, kterého

Repro archiv

v čele strany vystřídal, převzal i poslanecký mandát, získaný v parlamentních volbách v roce 1929, kdy Autonomní zemědělský sojuz kandidoval v koalici s Československou národní demokracií. Bródy mandát obhájil ve volbách v roce 1935, tentokrát na kandidátce Autonomistického bloku, kde se spojily slovenské, polské a rusínské autonomistické strany. Dle webu poslanecké sněmovny jeho mandát skončil rozpuš-

těním parlamentu v březnu 1939. V období 11.–26. října 1938 byl předsedou první nezávislé vlády Podkarpatské Rusi v rámci druhé československé republiky. Tato vláda byla jmenována po udělení autonomie československou vládou, později však rozpuštěna jako „promaďarská“ a koncem října 1938 byl Bródy zatčen na základě udání pro podezření z velezrady. Propuštěn byl 11. února 1939, jelikož se nepodařilo prokázat velezradné styky s Maďarskem.

Andrej Bródy byl 29. listopadu 1945 zadržen sovětskou NKVD, v květnu 1946 sovětskými úřady odsouzen k smrti za spolupráci s Miklósem Horthym a následně 11. června (podle jiných zdrojů až 7. prosince) popraven.

Sovětské orgány jej rehabilitovaly až v roce 1991. V té době také získalo jeho někdejší vilu Hungarologické centrum, zrekonstruovalo ji a sídlí tam dodnes.

V Maďarsku, kde žije Bródyho syn architekt, i na Podkarpatsku si význam rusínské politiky připomínají v pozitivních souvislostech. Vydavatel a historik Valerij Padjak nedávno vydal reprint Bródyho jednoaktovky *Spekulanti*, napsanou v rusínštině a doplnil ji o obsáhlou studii věnovanou Bródyho životu a tvorbě. **ap**

Александр Духнович

Недожыта 90-ка Михаіла Алмашія

Коли бы сьме мали говорити о тых Русинах, котры по 1989-ім році были найактивнішыми в русиньскім русі, пак не мож бы было выхабити Михаіла Алмашія. Милого, доброго, просціченого Русина, педагога, за котрым зістав великый труд.

Михаіл Алмашій був єдним із першых, хто обновив Общество імени Александра Духновича на Підкарпатю, єдним із першых, хто оживив фольклор родного краю, кедь організував хор з назвов Стара співанка при Мукачівскім Обществі Духновича, а ведно із далшыма русиньскыма активістами зачав організацію недільных школ в многих районах Підкарпатя. Тот рік припоминаме собі 90 років од його народжіння.

Педагог із Ромчевиці

Народив ся Михаіл Алмашій в селі Ромчевиця на Підкарпатській Русі, втогды в складі Чехословакії, 12-го октобра 1930-го року до сільской многодітної родини. Першу освіту здобув у народній школі в роднім селі, пак, у войновых роках 1941 аж 1945, навчав ся в Мукачівській реалній гімназії. Тота была в році 1945 реорганізована і так продовжовав до року 1949 своу штудію на общоосвітніх школах Мукачова.

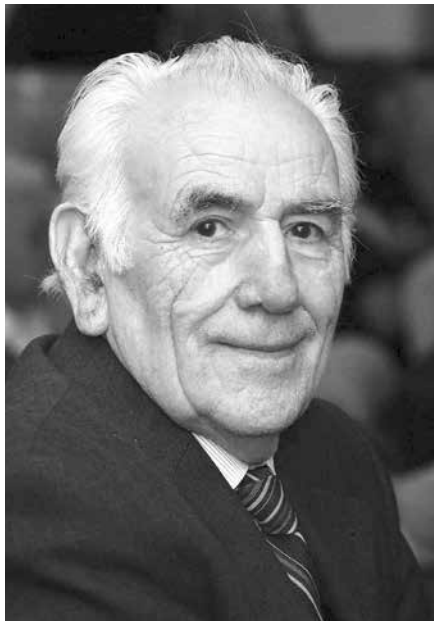
По закінчіню середньошкольської освіти в 1949-ім році Михаіл Алмашій пішов штудувати на Філософічну факульту Ужгородської державной універзіты в Ужгороді на русійске одділіня. Свої добры організаторскы способности вказав іщі як штудент універзіты. Уж в пятім році своїх штудій, котры закінчів у 1954-ім році, зачав робити учителя руського языка і літературы в Залужській середній школі. Тій професії, професії учителя, пак присвятив цілых 43 років і учів на дакілько школах на території Підкарпатя.

Од 1967-го року до кінця 1990-го року був Михаіл Алмашій організатором мімошкольської роботи. Свій предмет, русійску літературу, все раховав як чоловікопознаючий предмет, котрый обертає ся нелем до розума, але і до сердца, душі, чувств кожного школяря. Окрім того вів студентьскы хоры і фольклорны колективы. Публікував понад 80 науковех статей з теорії педагогіки і естетіки, у 1999-ім році видав історічно-етнографічний нарис свого родного села Ромчевиця.

Русиньскый активіста і автор флагу

По 1989-ім році Михаіл Алмашій активно залучив ся до русиньского возродного руху. Намагав ся запровадити до навчального плану містных школ предметы з русиністики і запропонував українській владі програм основной школьської освіти народностны меншын, котрый вышов в році 2000 під назвов *Концепція національної школи Закарпаття*.

У 1991-ім році Русины на Підкарпатю вирішили обновити Общество ім. Александра Духновича, котрого діяльність была перервана по Другій світовій войні. Як сьме вже спомінали Михаіл Алмашій належав меджі тых, котры обновили тото общество. Пізніше став і

його головом. У 2016-ім році видав і велику монографію о історії той організації під назвов *Исторія Общества ім. А. Духновича в датах, фактах и илюстраціях*.

Як делегат за Україну брав дакілько раз участь на Світових конгресах Русинів. Быв то якраз він, хто запропонував як має вызерати русиньскый флаг, што є приложене в резолюції Світового конгресу Русинів, котрый проходив у 2007-ім році в Мараморош-Сіготі в Румунії. Правда, Алмашій пропонував хосновати флаг без ербу, што ся не дотримало. Но порядок того, як ідуть за собов фарбы на нашім флагу – синя, біла, червена, яки суть пропорції, то задефіновав якраз Алмашій. Быв так само участником на русиньскых языкових конгресах.

Алмашій діяв цілый жывот і в области мукы, як сьме вже спомінали, а у 1996-ім році засновав а пак вів *Мукачівскый хор стародавній співанкы підкарпатських Русинів імени Александра Духновича Стара співанка*. Діріговав і церковный хор в роднім селі.

Дослідник, писатель, кодфікатор

Михаіл Алмашій зложыв свою високу оцінку творчости Александра Духновича у многих научных статях, реферетах. Мож спомянути ходем такы як *Патріарха народной освіти на Закарпатю із 1993-го року, Сучасный погляд на педагогіку Духновича* і многы другы.

Як председа областного Общества імени Александра Духновича, робив велику організачну, культурологічну, педагогічну роботу в многих містах свого родного краю. Общество під його веджінном, а продовжує в тых слідах і днес, помагало Русинам на Підкарпатю возродити страчены цінности, ці то культурны, духовны або языковы. Общество і вдяка Михаілови Алмашійови зорганізувало много научных конференцій у містах, де народили ся, або робили знамы підкарпатьскы діятели.

Алмашій за свій жывот написав понад 500 публікацій, в тім числі статі і книжки, котры свідчать о тім, же мав шырокий діапазон свого інтересу, бо є автором матеріалів о культурі, умению, педагогіці, етнографії, языкознавстві але і о шпорти.

Брав активну участь і на процесі кодфікації русиньского языка, був автором граматікы і многих далшых прац з русиністики, выдав много книжок, словників лексиконів. В апрілю 2019-го року вышла його найновіша, жаль і остатня книжка під назвов *Карпаторусиньскый народ. Доля, пронесена крізь віки*.

Написав і интересный лексикон під назвов *Русиньско-славянський лексикон*, котрый одорезентовав на IV. Меджнароднім конгресі русиньского языка, який проходив у септембрі 2015-го року в Пряшові. То так само величезна, понад 600-сторінкова книжка, в котрій окрім обшырного вступу з характеристиков поедных языків, вставлять русиньску лексіку коло білоруськых, українськых, російськых, польськых, словацькых, чеськых, булгарськых, сербськых, словацькых і македонськых тому терміну одповідных слов.

Честованыи чоловік, співпрацovníк

Михаіл Алмашій був честованыи чоловіком, котрый мав у русиньскім середовіску, але нелем в нім велику авторіту. Быв лектором Закарпатської філії Київської славістичної універзіты, лектором Закарпатського інштитуту подіпломовой освіти учителів, членом Світовой рады Русинів, участником меджнародных конференцій на тему проблем національных меншын в Ужгороді, Будапешті, Френзбурзі в Німецьку ці в Копенгагені в Данії.

Каждый день був серед книг своей домашной бібліотеки, але і в архівах научных бібліотек. Його робота принесла свої плоды. Михаіл Алмашій здобыв много наслідовників, і окремо цінным є того, же заинтересовав молодых людей, котры спознали себе, свою ідентіту і далше продовжують в його слідах, у возроднім русі нашого русинства на Підкарпатю.

Сам любив молодых людей, любив з нима бісідувати, интересовав ся о їх роботу і тішыв ся з ной. Нераз сьме ся за ним заставили, кедь сьме были в Ужгороді, з радостью з нами побісідовав, дав нам все дашто нове, што выдав, був охотный робити інтервю. Быв барз активным, і наперек высшому віку, ішла з нього енергія, котру му і молодшы могли лем завидіти.

Михаіл Алмашій був і співпрацovníком, дописователю многих русиньскых редакцій періодічної пресы – на Словакії, в Мадярьску але і в інших державах, і так його тексты могли знати Русины по цілім світі.

Вмер Михаіл Алмашій 6-го юна 2019-го року у віці 88 років. Похоронений був у Ужгороді, де довгы roky жыв, о два дні пізніше. Но його труд зіставать з нами в його публікаціях, но і в інших плодах його діяльности.

Mého otce zastřelili pytláci

Obdržel jsem časopis společnosti přátel Podkarpatské Rusi č. 2/2019. Jmenuji se Hubert Rusnok, jsem synem Pavla Rusnoka, který byl 11. září 1936 na Podkarpatské Rusi zastřelen pytláky. Já se narodil v Jasině v roce 1932. V loňském roce jsem po 82 letech poprvé navštívil Jasinu a hrob svého otce. V případě, že dostanu od vás odpověď, popíši vám své zážitky z návštěvy, pošlu i fotografie.

Také bych se chtěl vyjádřit k článku J. Furcha v časopise Podkarpatská Rus o předcích guvernéra České národní banky Jiřího Rusnoka a říct po pravdě, jak to skutečně bylo.

Hubert Rusnok

(Pozn. red.: Pan Rusnok posleze skutečně poslal několik pěkných snímků ze své cesty na Podkarpatska, děkujeme. Některé fotografie otiskneme příště. Písemné vylíčení zážitků i vyjádření o předcích Jiřího Rusnok uvítáme.)

Časopis je dobrý projekt

Váš časopis nepovažuji za skromný, ale za úžasný projekt. Jakkoliv vám s ním můžu pomoci, hlásím se k tomu. Takto dobrých věcí je dnes pomálu. Doufám, že se máte dobře a že se setkáme v lepších časech v Česku. A také, že i na Podkarpatsku bude líp a stane se skutečně oním československým mostem na Ukrajině.

Současná doba nás vrhá před opravdovou propast. Uvidíme, co z toho všeho povstane a jak z úpadku udělat prosperitu a z nevýhody výhodu pro potřeby občanů republiky. Jednoduché to nebude, ale když se chce, všechno jde.

Jinak, mohu-li vyjádřit svůj názor, za první republiky byly udělány na Podkarpatské Rusi dvě chyby: první, že Rusíni měli psát latinkou a ne azbukou. Tak jak v některých případech píší dnes. A dále, že Rusíni měli být zahrnuti do československého národa.

Předmět: domovina

Při svých nedávných toukách po Šumavě jsem se zastavil u trosk hřbitova v Knížecích Pláních. Na jednom hrobě jsem si všiml celkem čerstvé podobizny nemladé ženy, která, jak jsem zjistil, sem doputovala až z daleké Vídně. Dojal mě její osud, i to, že byla zřejmě od dětství natolik srostlá s naší zemí, že i jako Rakušanka zatoužila být pohřbena tam, kam ji poutaly nejnádhernější vzpomínky. Bože, jak já jí rozuměl! Neboť i já jsem byl v přibližně téže době podobně násilně v dětství přesazen do cizí půdy. Oba

Bylo by dobré vyjednat a zříditi společnou obchodní komoru, aby se vzájemné styky utužovaly a život na Podkarpatsku se pozdvihl.

Jicchak Seifert, Jeruzalém

Můj děda Jaroslav Adámek, četník na Podkarpatsku

Můj děda se jmenoval Jaroslav Adámek, narodil se 31. 1. 1900 ve Vitanově. Roku 1924 odešel jako četník na zkoušku na Podkarpatskou Rus, odd. č. 2 v Mukačevě. Po roce působení byl veden jako strážmistr. V dalších letech postupně vystřídal stanice v Jasině, Holjatynu (Holatynu), Velkých Lučkách a Volovci, kde se narodil i můj otec Vladislav Adámek. Stalo se tak roku 1937. Otec byl také členem Společnosti přátel Podkarpatské Rusi v Jindřichově Hradci a snad zde i chvíli předsedou, než r. 2001 zemřel.

Děda se roku 1932 stal štábním strážmistrem a vydržel na Podkarpatsku až do začátku r. 1939. Poté se s rodinou museli přestěhovat do vnitrozemí kvůli útočícím Maďarům. Tolik několik vybraných informací k identifikaci mého dědy. Třeba pomohou, aby si na něj a na jeho působení někdo z čtenářů vzpomněl a dal mi vědět o jeho dalších osudech. Možná se i touto cestou o svém dědovi dozvim víc.

Vladimír Adámek, České Budějovice

vladimir.adamek@volny.cz

Těšila jsem se na film, ale...

Velmi jsem se těšila na akci 10. září, ale bála jsem se jet do Prahy, jsem nervózní, i když musím na nákup, natož do vlaku a metra. Bude ještě někdy možnost vidět uvedený dokumentární snímek? Vždyť v Užhorodě žila v té době moje celá rodina, tak bych to moc ráda viděla!

Soubor Skejušan letos nemůže počítat svá vystoupení na mnoho desítek, jak to bývá v jiných letech. Přesto nezahálí, koncem léta například vyjel na Karlovarsko, kde předvedl svůj program na karlovarských folkorních slavnostech a na Lokti.

Foto Marta Lojková Paulová

Vzpomínám na slova našeho dědečka Vasilu Ivančo, řídicího učitele v Kolčino a kantora v místním kostele: „Netreba sja smijaty, treba sja bojaty“... :)

Časopis Podkarpatská Rus je perfektní, velmi zajímavý. Moc děkuji za to, co děláte! Dávejte v té Praze na sebe pozor!

Olga Lučanská

(Pozn. red.: Souhlasíme, dnes je opravdu lepší chovat se opatrně a s rozvahou přečkat těžkou dobu. Také to děláme. Pokud jde o film Před sto lety spolu, požádáme autory o nějakou další formu zpřístupnění.)

Potíže s poštou

Předchozí číslo PR jsem nedostal a už asi nedostanu, protože jsem změnil adresu. Přestože jsem si ihned po přestěhování zaplatil v České poště za 200 Kč na měsíc dosílání a pak za dalších 200 Kč dosílání na další měsíc, vznikla zřejmě mezera několika dnů, ve které mi časopis prostě nedoručili. Než totiž to doslání zaregistrují, mají na to úřední lhůtu 3 dny (!). Už za Rakouska-Uherska i za komunistů zásilky dosílali, byla to pro pošťáky samozřejmost a věc cti. Dnes se věci mají zřejmě jinak.

Rád bych se proto zeptal, zda by bylo možno případně poslat mi č. 2 znovu na novou adresu. Poštovné bych uhradil přes internet.

Dále bych se chtěl zeptat, kde se da sehnat druhý díl knihy Vladimíra Kušeka.

PhDr. Jan Jungmann

(Pozn. red.: Časopis jsme poslali, na knihu V. Kušeka se ptají i jiní čtenáři. Je k dostání v knihkupectvích, ale my také máme k dispozici několik výtisků, můžeme je zájemcům poskytnout. Napište adresu SPQR.)

jsme dopltili na zájmy dospělých, kteří se neohlíželi na směřování našich životů.

Mluví o době, kdy se v Evropě vinou Hitlera konalo malé stěhování národů. Naše pohraničí bylo zbaveno českých obyvatel a na východě republiky jsme museli odevzdat Podkarpatskou Rus Maďarům, takže česká menšina byla po sudetských Čechách v pořadí druhá emigrace z ČSR. Němci, kteří nás po sedmi letech následovali, sdíleli stejné pocity jako my. Nebo si snad někdo myslí, že prezident Beneš neměl

tehdy vystupovat v roli Nemesis, že - jak jsem se kdesi dočetl - byl rasista? Neslyšeli jsme, že by označoval někdy svého soupeře za tvora méněcenné rasy. Jistě, měl své chyby - odsun měl mít lidštější měřítka, jeho nedostatky však byly vyváženy státníckými přednostmi.

Proto ho také svět i národ uznávaly. Po válce jsme se mohli jeho zásluhou zařadit mezi demokratické státy. Příčinou našeho vyhnání jsou i nekončící imperialistické choutky rúdeho uchvatitele v Kremle.

JAN ROMAN